

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

**Тписемні пам'ятки:
від картотеки до словника**

Львів 2013

Писемні пам'ятки: від картотеки до словника / Відп. ред. Г. Дидик-Меуш. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2013 (Серія “Історія мови”). – 276 с.

Збірник сформував матеріали виступів учасників II Тимченківських читань у Львові (2011 рік). На сторінках видання висвітлено проблеми мови та структури давніх текстів, особливості авторського стилю та перекладу, представлено багатство староукраїнської лексики і фразеології, виявлено специфіку українського, угорського та польського лексиконів. У низці статей порушено деякі питання граматики української мови XVI–XVII ст.

Редакційна колегія:

**Наталія Багнюк, Ганна Дидик-Меуш (відп. ред.), Ольга Кровицька,
Юрій Осінчук, Ольга Заневич**

Рецензенти:

**доктор філологічних наук, професор Олександра Сербенська
кандидат філологічних наук Галина Тимошик**

Затвердила до друку Вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

**ISBN 978–966–02–6064–1 (серія)
ISBN 978–966–02–6979–8**

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
© Обкладинка — Михайло Москаль

Юрій Осінчук

Староукраїнські переклади богослужбових текстів:
Крехівський Апостол 171

Ганна Войтів, Ольга Кровицька

Геральдична поезія XVI–XVII століть як джерело історичного словника ... 187

Галина Гримашевич

Система українського числівника XVI–XVII століть 210

Ольга Заневич

Перехідні дієслова із загальним значенням
'здійснювати конкретний вид діяльності'
в українській мові XVI – I половини XVII століть 234

Тетяна Гуцуляк

Образний компонент семантичної структури іменників
та його маркування в "Словарі" за редакцією Б. Грінченка 242

Наталія Хібеба

Назви понять "весілля" та "шлюб" в аспекті синтагматики
(за матеріалами пам'яток староукраїнської мови).....250

Ольга Гайда

Прийменник *по* в українській мові XVI–XVII століть:
проблема звуження семантики 273

ОБРАЗНИЙ КОМПОНЕНТ СЕМАНТИЧНОЇ СТРУКТУРИ ІМЕННИКІВ ТА ЙОГО МАРКУВАННЯ В “СЛОВАРІ” ЗА РЕДАКЦІЄЮ Б. ГРІНЧЕНКА

В історії української лексикографії початку ХХ ст. постать Б. Грінченка належить до найбільш^{их} авторитетів. Його внесок в лексикографію було оцінено ще в час видання “Словаря української мови”, зокрема в рецензіях О. Шахматова (1906 р.), В. Доманицького (1909 р.), В. Дорошенка (1910 р.) [Статсєва 1997: 279]. Відтоді матеріали “Словаря” потрапили в коло наукових зацікавлень мовознавців, істориків, культурологів, які засвідчують помітний вклад ученого в унормування української літературної мови кінця ХІХ — початку ХХ ст. Ю. Шевельов, зокрема, назвав працю Б. Грінченка над словником “вершинним досягненням української лексикографії дореволюційного часу поряд з українсько-німецьким словником Є. Желехівського і С. Недільського” [Шевельов 2008: 280]. На думку В. Русанівського, “Словарь” мав “колосальний вплив на процес нормування української літературної мови, хоч такої мети упорядник перед собою не ставив” [Русанівський 2001: 263].

Б. Грінченко, продовжуючи справу Є. Тимченка й Б. Науменка (вони впорядкували лексичний матеріал журналу “Основа” за 1861–1862 рр. і надрукували перші аркуші (літери А–Б) як додаток до журналу “Киевская старина”), прагнув задокументувати “істинний скарб нашої мови, щоб словник не був бідним порівняно зі справжніми лексичними запасами української мови” [Погрібний 1988: 93]. Тому отриману від редакції журналу картотеку на 49 тисяч слів Б. Грінченко з допомогою дружини М. Загірної та інших збирачів матеріалу значно доповнив і розширив новими лексичними одиницями (до 68 тис. слів), дібраними з народно-розмовної та літературної мови. Матеріали “Словаря”, а також художні, наукові та публіцистичні праці Б. Грінченка засвідчують добре знання ним тогочасної української мови, про що свідчать схвальні відгуки відомих діячів того часу: “Борис Дмитрійович був чудовий стиліст і писав

найчистішою й найкращою мовою у наш час” [Нечуй-Левицький 1968: 483]; “Грінченко [...] збирав етнографічні матеріали й української мови навчався все своє життя, й знав її справді глибоко” [Огієнко 2001: 165].

Б. Грінченко прагнув відтворити своєрідний, неповторний дух як української, так і російської та інших європейських мов, які він добре знав і з яких перекладав. Його українсько-російський “Словарь”, що за своєю джерельною базою, добром лексичного матеріалу зорієнтований на народну основу, є скарбницею і української, і російської мови ХІХ ст. і містить значну кількість лексичних одиниць, які за своєю семантикою й морфологічною будовою відображають національно-культурні особливості кожної мови.

Ще одним важливим здобутком Б. Грінченка як упорядника “Словаря” є намагання представити всі відомі на той час значення лексичних одиниць, ілюструючи їх прикладами, у “яких виявлялися як значення слів, так і способи їхнього вживання, до того ж прикладам із народних творів віддавалася перевага” (I: ХХІV)¹. Тому до словника потрапили лексеми, які за своєю семантикою чи морфологічною будовою відображають образне, емоційно-експресивне, оцінне сприйняття реалій позамовного світу, що є невід’ємною ознакою народно-розмовного мовлення. До того ж Б. Грінченко зазначав, що слова, записані безпосередньо від мовців могли бути зафіксовані “не з основним значенням, а з мимобіжним, пристосованим лише до певного випадку” (I: ХVІІІ).

Нашу увагу в “Словарі” привернули іменники, семантична структура яких містить образний компонент змісту.

А. Коралова визначила поняття лінгвістичного образу як двопланове явище, створене засобами мови, яке ґрунтується на мовному вираженні одного предмета завдяки зв’язку з іншим [Коралова 1975: 41].

Образний компонент — це узагальнений, почуттєво-зоровий образ предмета, його (почасти емоційно-експресивне) сприйняття, назване відповідним мовним знаком.

Образне значення слова — складне явище, яке виникає завдяки взаємодії психіки і мови під час процесу пізнання й відображення зовнішнього світу. Образність є невід’ємним елементом мислення на всіх рівнях розумової діяльності і в різних сферах професійно-суспільних інтересів людини. Адже історія свідомості, за твердженням багатьох дослідників, зокрема й Л. Пустовіт, — це історія образного мислення [Пустовіт 2009: 27].

¹ Тут і далі у круглих дужках том і сторінку подаємо за виданням: Словарь української мови: В 4 т. / За ред. Б. Грінченка. — Київ, 1907–1909.

Образний компонент є елементом семантичної структури похідних переносних значень слів, передусім тих, що розвинулися на основі метафоричних перенесень, рідше — метонімічних. Окрім цього, образний зміст мають ті мовні одиниці, що реалізують своє особливе значення через вживання у певному контексті, так зване образне вживання.

Формування в слові образного компонента змісту часто супроводжується додатковим емоційно-оцінним, експресивним навантаженням. Появі нового слова (як і значення) з емоційно-оцінним компонентом передує вироблення певного ставлення мовця до предмета номінації, його оцінка, формування судження про нього [Долгов 1984: 32; 39]. Часто засобом вираження таких намірів мовця слугує мовна одиниця з образним компонентом змісту. У сучасних лексикографічних працях лексеми такого типу мають відповідне маркування: позначки *Перен.* (переносне значення) та *Образн.* (образне вживання слова).

“Словарь” за ред. Б. Грінченка фіксує чимало лексичних одиниць, що образно називають предмети, явища, живих істот тощо.

Безумовно, тоді, коли укладали згадуваний словник, ще не було чітко вироблених і усталених принципів тлумачення реєстрових слів, фіксації переносних значень, відтінків значення, стилістичних характеристик. Проте заслугою Б. Грінченка як упорядника було те, що в передмові до словника він, окрім огляду лексикографічних здобутків того часу, описав методи подання матеріалу, зокрема принципи добору реєстрових слів, особливості їх графічного запису, а також окреслив “Способи обробки слова”, маючи на увазі граматичні характеристики лексем. Аналіз словникових статей “Словаря” засвідчує спробу Б. Грінченка розмежувати прямі й переносні значення слів, а також відокремити переносні вживання. Для цього упорядник використовує як однослівні чи скорочені позначення *Переносно*, *Перен.*, так й описові конструкції *В переносном значенні*, *В переносном смысле*, проте таке маркування біля значень непослідовне, інколи не до кінця зрозуміле. У поодиноких випадках можна натрапити на розгорнуті пояснення: “Этo выражение, кромѣ прямого значенія, имѣеть еще и переносное: не становись ни на чьей дорогѣ” стосовно вислову *Не переорюй межі нікому* у статті до реєстрового слова *переорювати* (III: 129). Загалом позначку *Переносно* застосовано для опису семантики всього 0,2% лексем (82 — дієслів, 45 — іменників, 16 — прикметників і 4 — прислівників).

Таке маркування, що подане біля номера, мають окремі лексико-семантичні варіанти багатозначних іменників. Напр.: *глоба* — “1) Согнутое от природы дерево. [...] 3) Переносно: хлопоты, забота, обуза, неприятность. *Оце мені глоба на шию з отцією роботою!*” (I: 290); *макітра* —

“3) Переносно: голова у чоловіка. *І злому Трої сутостату макітру одділив од плеч*” (II: 399); **кваша** — “1) Варене жидке кисло-сладке тѣсто. 2) Переносно: плакса” (II: 232) та інші.

Ремарка *Переносно* використана й у межах формулювання окремих лексико-семантичних варіантів слова, порівняймо: **заморока** — “Помраченіє, а переносно: одуреніє, ошеломленіє, приведеніє въ безпам'ятство, мученіє. *Ну, це діти! заморока світа*. Подольск. г.” (II: 68); **карб** — “1) Нарѣзка, зарубка, рубець, мѣтка. Подольск. г. Переносно: слѣдь, воспоминаніє перенесеннаго. *В короткій вік мій багато карбів лягло на мойму серці*. Г. Барв. 99” (II: 221); **самоцвіт** — “Самоцвѣтъ, драгоцѣнный камень. *Була убрана на весіллі в жемчугі, в дукачах і самоцвітах*. Стор. I. 34. Переносно: вообще что-либо прекрасное по своимъ природнымъ качествамъ. (Українська мова) *зоставила багато свого самоцвіту в польській словесності*. К. XII. 116” (IV: 101).

Б. Грінченко звернув увагу і на переносне значення лексем, що є частинами фразеологізмів та прислів'їв, маркуючи його позначкою *Переносно*. Наприклад: **гамулець** — “Узда. **Гамулець управити**. Надѣть узду, переносно: смирити, обуздати. *Шкода відбрикуватись!... Ми вправимо гамулець вам*. К. ПС. 55” (I: 270); **квітка** — “1) Цвѣтокъ. Переносно: **квітку пришити (кому)**. Осмѣять кого острымъ словомъ, мѣткимъ отвѣтомъ и пр. *Се така, що кожному квітку пришиє*. Эта каждого осмѣеть. (Уміла) *квітку хоть кому пришити, хитро насміяться*. Мкр. Н. 85” (II: 232–233); **лопатка** — “1) Ум. отъ лопата. Переносно: **вбиватися в лопатки** значить **вырастать**” (II: 377); **побренькач** — “Больше во мн. ч. **побренькачі**. Звонкая монета, деньги (переносно, въ пословицѣ). *Аби були побренькачі, то будуть і послухачі*. Ном. № 5431” (III: 206).

Позначку *Перен.* Б. Грінченко подає всього один раз: **орда** — “[...] 2) Перен.: толпа. *Помішників у його ціла орда*” (III: 62). Поодинокими є й описові конструкції *В переносном значенні, В переносном смыслѣ*, що вказують на тип значення чи вживання слова. Наприклад: **кубло** — “[...] 3) Въ переносномъ значенні также человекское жилье. *Да чого ти, Марусе, без кубла?*” (II: 317); **арена** — “Въ переносномъ смыслѣ — мѣсто, поприще дѣятельности. *Виступає... горопаха русин на арену публіцистики і як же ви думаєте він почувается посеред широкої вольної арени слова?*” (I: 9); **лічозір** — “Въ переносномъ смыслѣ: бездомный бродяга (по ночамъ звѣзды считающий)? *Се не лічозір, не пройдисвіт який небудь, се хазяїн добрий, що з срібного кубка своїх гостей почастує*” (II: 373).

Для виділення переносного значення (чи, можливо, переносного вживання), Б. Грінченко використовує описові конструкції *как обозначение...*,

первоначально..., а затем..., в следующих примерах в смысле. Наприклад: **жменя** — “[...] 3) Какъ обозначение малого количества: немного, малость. *За старого Хмеля людей було жменя*” (I: 487); **помийник** — “Первоначально — человекъ, занимающийся выносомъ помоевъ, а затѣмъ всякій человекъ, занимающийся грязной работой; бранное слово” (III: 295); **чубанина** — “Первоначально: тасканіе друг друга за волосы, а затѣмъ и вообще драка. *Велика була чубанина навкулачкахъ*” (IV: 474); **холодок** — “Въ слѣдующихъ прѣмѣрахъ въ смыслѣ: зонтикъ. *На повозці сидить паня і держе холодок, щоб сонце не пекло*” (IV: 409).

Проте значна кількість переносних значень слів, у яких досить чітко простежуємо асоціативно-образні зв'язки з денотатами первинних значень, хоч і виділена окремими цифрами як самостійні лексико-семантичні варіанти, не має жодних маркувань. Виявлено майже 370 таких іменників. Наприклад: **баран** — “[...] 7) Кудреватые гребни наметеннаго снѣга. *Вітер рве й перекидає сніг через оселю, а на димарі повикручувало такі кудлаті барани*” (I: 28); **окулярі** — “[...] 2) Синяки подъ глазами отъ побоевъ, фонари. *Так побили мене, що я три тижні носив оттакі окуляри*” (III: 51); **пай** — “[...] 2) Счастье, удача. *Куди не кидать, так ні: нема пая*” (III: 87); **пас** — “[...] 4) Лучъ. *Сонце тільки що підбилося; проміннясті паси косо перерізують усю хату*” (III: 99); **ріг** — “[...] 5. Кончикъ полумѣсяца. *Молодик — молодик. Є в тебе роги золоті*” (IV: 20) та ін.

Часто образне значення слова має супровідні ремарки: *ласкательно; как ласкательное; употребляется как ласкательное, насмешливое, иронично, шуточно, шутивно; в шутку, презрительно, пренебрежительное название, бранное.* Наприклад: **книш** — “[...] 2) Пренебрежительное прозвище священниковъ и дячковъ” (II: 257); **перепілка** — “Какъ ласкат. для женщинъ. *Пестить було її всяк: і голубко моя вірная, і ожинко повная, і перепілко моя утішная. Ум. Перепілонька, перепілочка. Марусенько моя, лебідочко, зірочко моя, рибочко, перепілочко!* — *приговорював Василь, обнімаючи свою Марусю*” (III: 131); **помийниця** — “[...] 2) Бранное слово для женщины. *Жидівська, панська помийниця.* Брань для женщины служащей у евреевъ, у господъ (III: 295); **ягода** — “**Ягідка** употр. какъ ласкательное для женщины. *Моя голубко сизокрила, моя ти ягідко!*” (IV: 536).

Подекуди, на думку О. Загорівської, образ-уявлення “зазнає суттєвої трансформації внаслідок метафоричного переосмислення внутрішньої форми слова і підпорядковується головному, оцінному (або емоційному), компонентові значення” [Загорівська 1983: 18]. Саме у зв'язку з намаганням мовця дати оцінку реалії позамовного світу, висловити емоційне ставлення до неї формується асоціативний, як правило, наочно-чуттєвий

образ, що й слугує основою номінації. Часто образний компонент ґрунтується на таких порівняльних зв'язках, в основі яких закладені стереотипні традиційні народно-фольклорні образи.

“Словарь” фіксує чимало таких лексем. Як правило, це назви осіб, що містять позитивну (рідше негативну) оцінку та мають пестливе забарвлення: *галонька, галочка, голуб, голубеня, голубиця, голубка, голуб'я, горлиця, зозуля, котя, качечка, лебідка, лебідь, ластівка, орел, перепелиця, перепілка, пташка, рибка, рибонька, рибчина, ящірка, барвінок, ожинка, ягідка* та ін.

Образні іменники, що зафіксовані в “Словарі”, засвідчують активне використання на той час образних номінацій, пов'язаних із різними сферами позамовної дійсності. Відповідно лексеми з похідним образним значенням належать до численних лексико-семантичних груп, зокрема назви осіб; явищ природи; предметів побуту; назви рослин та їхніх частин; космічних об'єктів та їх особливостей; назви кількості, сукупності та інші.

Найчисельнішою є група образних іменників — **назви осіб**:

- за рисами характеру та поведінки: **квач** — “[...] 2. О человекъ переносно: безхарактерный, тряпка. *Не буде з його (з пана) нічого... Я одразу побачив, що квач*” (II: 232); **лемішка** — “[...] 2. Мямля; мягкий и безхарактерный человекъ” (II: 355); **м'якушка** — “[...] 2. О человекъ: мягкосердечный, добрый. *Я, бачте, такий чоловік — м'якушка, що нехай де яка пригода або журба, або смуток, то зараз там мої й жалощі*” (II: 458) (а також: *гонитель, дзига, ехида, кат, пеня* та ін.);

- за зовнішнім виглядом та фізичними даними: **бугай** — “[...] 4. Сильный и здоровый человекъ” (I: 105); **уламок** — “[...] 2. Слабый, бессильный человекъ. *Хіба ти уламок, що не підіймеш цього мішка*” (IV: 335); **шмаровоз** — “[...] 2. Грязно одѣтый человекъ. *Пішли парубки, лишень шапки видно, лишилися шмаровози — подивитися гідко*” (IV: 505) (а також: *коструб, недоросток, стрижак* та ін.);

- за фахом та діяльністю: **брехунець** — “[...] 2. Адвокатъ (насмѣшливо). *Брехунець в судах забречив*” (I: 97); **египетник** — “Переносно: притѣснитель, подобный египетскимъ притѣснителямъ евреемъ. *Панич ... об'явив, що як козачка за його крестянина піде, то на паницину не ходитиме; так і то не йдуть. Думка така: поки ти жив, так добре, а як часом помреш, да якому небудь египетнику, тоді — що?*” (I: 466); **нашийник** — “[...] 2. Притѣснитель. *Ви, може, думаєте що я так, як ваші нашийники, стану драти з вас шкуру?*; *А ти завзявся муром проти голоти вбогої стояти і від її непохибного суду людських нашийників обороняти*” (II: 535);

- за родинним і соціальним статусом, національною, расовою та релігійною належністю: **личчак** — “[...] 3. Простолудинъ, простой

человѣкъ. Ходили тогді в кармазинах тільки люде значні да шабльовані, а міщани одягались синьо, зелено, або у горохв'яний цвіт, убогії носили личакову одежу. Через те козаки бувало дразнять міщан личаками” (II: 366); **недоломок** — “[...] 2. Употребляется как презрительное название людей, потерявших отчасти свою национальность под натиском чужой: *Гетьманцы дразнят Подолянь недоляшками, а Подоляне гетьманцевъ московскими недоломками; Були (пани) москалі й московські недоломки*” (II: 544) (а також: князь, лічозір, суржик, шалатут та інші);

• назви осіб у функції звертань (негативно забарвлені, переважно лайливі слова *бидло, гадюра, мазниця, сміття, худоба* та інші; позитивно забарвлені, переважно пестливі слова: *барвінок, богиня, золото, лелітка, ягода* та інші): **гадюра** — “[...] 2. Бранное слово. *Що це ти, гадюро, робиш?*” (I: 264); **барвінок** — “Как ласкательное название любимого мужчины: *Ой ти, козаче, зелений барвінку, прийди до мене хоть у недільку*” (I: 29).

Як засвідчують матеріали “Словаря”, метафора слугувала на той час важливим джерелом формування обрядової й професійної лексики, зокрема, пов’язаної з такими народними промислами, як *гончарство*: **варениця** — “[...] 2. Пришпоснутая лепешка охристой глины, — въ такомъ видѣ продаваемой” (I: 126); *ткацтво*: **пелюстка** — “[...] 4. Широкий зубецъ, находящійся съ каждой стороны ряда тонкихъ зубьевъ въ прядильномъ гребнѣ” (III: 106); **підощва** — “[...] 3. Подставка; основание мотовила” (III: 174); **цвіт** — “[...] 5. Окрашенныя шерстяныя нитки. *Крайка з цвіту*” (IV: 425); **черев**о — “[...] 3. Утолщенная средняя часть веретена” (IV: 455); *деревобробна справа*: **носок** — “[...] 5. Передняя часть, передній уголъ лезвья топора” (II: 571); **пасмо** — “[...] 4. Годовой слой древесины” (III: 100) та ін.

Образний компонент змісту містять і табуйовані назви. Найчастіше трапляються табу на позначення потойбічних реалій, яких люди остерігалися, про які не прийнято було говорити, щоб не накликати біди. Наприклад: **морок** — “[...] 2. Чортъ, нечистая сила” (II: 446); **морока** — “[...] 2. Темная сила. *Побила б їх морока! Морока його знає*” (II: 446); **паніч** — “[...] 3. Иносказ. Чортъ” (III: 92); **скарбник** — “[...] 2. Чортъ, живущій у богача, продавшаго свою душу аду, сторожащій и увеличивающій его богатство” (IV: 132).

“Словарь” розкриває багатий образний потенціал української мови, закріплений у семантичній структурі лексичних одиниць. Вагомим внеском у розвиток української лексикографії є спроба Б. Грінченка виокремити похідні переносні значення слів і розробити спеціальні ремарки-позначки.

Ця лексикографічна праця є важливим джерелом для дослідження особливостей асоціативно-образного сприйняття реалій і їх вербального

відтворення. Образ (зоровий, чуттєвий чи інший), що ліг в основу формування лексем такого типу, закріплений у семантичній структурі слова за образним компонентом змісту. Окрім цього, він зумовлений і характером інших конотативних компонентів: позитивної чи негативної оцінки, емоційно-експресивного забарвлення, здебільшого розмовною сферою використання або навпаки впливає на формування названих сем.

Дослідження задекларованих вище мовних питань дають змогу простежити особливості формування семантики лексичних одиниць від образного вживання до закріплення цього явища як окремого лексико-семантичного варіанта. Тому перспективним буде зіставний аналіз матеріалів “Словаря” з сучасними тлумачними словниками, а детальний опис механізмів формування образних одиниць допоможе виявити моделі образного світосприйняття українців певної епохи.

ЛІТЕРАТУРА

- Долгов 1984 — Долгов И. Эмоционально-оценочный компонент в структуре значения производных наименований лиц русского языка // Русское языкознание. Республиканский межведомственный научный сборник. — Киев, 1984. — Вып. 8. — С. 37–42.
- Загоровская 1983 — Загоровская О. Образный компонент в значении слова // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. — Воронеж, 1983. — С. 16–20.
- Коралова 1975 — Коралова А. Семантическая природа образных средств в современном английском языке: Дисс. ... канд. филол. наук. — Москва, 1975.
- Нечуй-Левицький 1968 — Лист І.С. Нечуя-Левицького до М. Загірної від 21 січня 1881 р. // Нечуй-Левицький І. Зібрання творів: У 10 т. — Київ, 1968. — Т. X. — С. 287.
- Огієнко 2001 — Огієнко І. Історія української літературної мови / Упорядник, автор іст-біогр. нарису та приміток М.С. Тимошик. — Київ, 2001.
- Погрібний 1988 — Погрібний А. Борис Грінченко. Нарис життя і творчості. — Київ, 1988.
- Пустовіт 2009 — Пустовіт Л. Словник української поезії другої половини ХХ століття: семантико-функціональний аспект / Упоряд.: В.І. Матюша, П.А. Матюша, І.Л. Михно. — Київ, 2009.
- Русанівський 2001 — Русанівський В. Історія української літературної мови. — Київ, 2001.
- Статєєва 1997 — Статєєва В. Борис Грінченко й українська мова // Статєєва В. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст. (На матеріалах спадщини М. Коцюбинського, Лесі Українки, Б. Грінченка та ін.). — Ужгород, 1997. — С. 228–379.
- Шевельов 2008 — Шевельов Ю. Вибрані праці: У 2 кн.: Книга 1. Мовознавство / Упор. Л. Масенко. — Київ, 2008.